

K niektorým aspektom kriminálnej tranzičnej spravodlivosti v Českej republike, Slovenskej republike a Nemeckej spoljkovej republike

Some Aspects of Criminal Transitional Justice in the Czech Republic, the Slovak Republic and the Federal Republic of Germany

Martin Slávik*

Abstrakt

Cieľom práce je analyzovať proces vyrovnávania sa s minulosťou v trestnoprávnej rovine v krajinách bývalého Československa. Domnievam sa, že pri pokuse o explanačnú prístup, ktoré Česká Republika a Slovensko v danej oblasti zvolili je prospešné porovnať tento prístup s prístupom, ktorý je pri mimoriadnej podobnosti východiskovej situácie a podobnosti výziev, ktorým postkomunistické krajiny v oblasti kriminálnej tranzičnej spravodlivosti čelili odlišný a teda priblížiť trestnoprávne vyrovnávanie s komunistickou minulosťou v Nemeckej spoljkovej republike. Práca sa zameria na trestnoprávny postih v prípadoch, ktoré považujem za najzávažnejšie, teda na prípady, v ktorých predstavitelia bývalého režimu porušovali najzákladnejšie právo, právo na život, na prípady, ktoré podľa môjho názoru toto porušenia základného ľudského práva dokladujú jednoznačne a patria k akýmisi všeobecne vnímaným symbolom represii a neľudskosti bývalého režimu.

Klíčová slova

Kriminálna tranzičná spravodlivosť; trestné stíhanie; komunistické zločiny.

Abstract

The purpose of this article is to analyse the process of reconciliation with the past in the countries of former Czechoslovakia in the sphere of criminal justice. I assume that, when trying to explain the approach of the Czech Republic and Slovakia in this field, it is useful to compare it with the different approach to criminal reconciliation with the communist past taken in the Federal Republic of Germany, where the initial situation and challenges were very similar. The article focuses on criminal sanctioning in what I consider to be the most serious cases, i.e. cases in which the representatives of the former regime violated the most fundamental right – the right to life. In my opinion, these cases provide a clear evidence of such violations, and are generally regarded as the symbols of repressions and inhumanity of the regime.

Keywords

Criminal Transitional Justice; Criminal Prosecution; Communist Crimes.

* Mgr. Martin Slávik, doktorand, Katedra politologie, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno / Ph.D. student, Department of Political Science, Faculty of Social Studies, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: 454891@mail.muni.cz

Úvod

Vyrovňavanie sa s minulosťou v krajinách bývalého Československa spadá z pohľadu teórie tranzičnej spravodlivosti do jej tzv. druhej periódy, pre ktorú je charakteristický presun spravodlivosti z medzinárodnej úrovne viac na úroveň národnú. „*Prím hrajú iné formy tranzičnej spravodlivosti ako práve forma trestnoprávna. Toto obdobie by bolo možné označiť ako obdobie veľmi pragmatických rozhodnutí. Relevantné rozhodnutia nevykazovali vždy zhodu s hodnotami skutočného právneho štátu, respektíve vlády práva. Jurisprudencia tohto obdobia bola nedokonalá a čiastočná, a to čo býva prípustné len v mimoriadnych podmienkach sa tu stalo pravidlom.* [preklad aut.]“¹ „*V oblasti výskumu fenoménu tranzičnej spravodlivosti sa pozornosť sústreďuje najmä na jej mechanizmy a ich prijímanie, zhodnocovanie a prípadné prispôsobovanie sa v lokalitách, kde majú byť, alebo sú využívané.* [preklad aut.]“² Do tejto skupiny prác možno zaradiť práce venujúce sa nápravného subtypu tranzičnej spravodlivosti³, či subtypu administratívneho, zameraného na redefinovanie politickej participácie bývalých elít.⁴ Veľká časť výskumu na poli tranzičnej spravodlivosti je venovaná determinantom určujúcim prístup tej ktorej krajiny k procesu prijímania opatrení tranzičnej spravodlivosti.⁵ S výnimkou prác Nadye Nedelsky⁶ venovaných tranzičnej spravodlivosti v bývalom Československu a nástupníckych krajinách a obsiahleho právneho pohľadu v práci Jiřího Kozáka⁷, nie je procesu a analýze trestnoprávnej roviny tranzičnej spravodlivosti venovaná väčšia pozornosť.

1 Cieľ a metódy práce

Cieľom tejto práce je preto analyzovať proces vyrovnávania sa s minulosťou v trestnoprávnej rovine, v krajinách bývalého Československa a prispieť tak k rozšíreniu stavu

- 1 TEITEL, Rudi G. *Transitional Justice Genealogy* [online]. 2003, s. 76 [cit. 17. 6. 2018]. Dostupné z: <https://www.qub.ac.uk/Research/GRI/mitchell-institute/FileStore/Fileupload/757186.en.pdf>
- 2 ZISTEL, Suzanne B., Teresa K. BECK, Christian BRAUN a Frederike MIETH. *Transitional Justice Theories* [online]. 2014, s 3 [cit. 17. 6. 2018]. Dostupné z: <http://www.corteidh.or.cr/tablas/r32526.pdf>
- 3 Napríklad viď DAVID, Roman a Suzanne CHOI YUE-PING. Victims on Transitional Justice: Lessons from reparation of human rights abuses in Czech republic. *HumanRights Quarterly*, 2005, roč. 27, č. 2. ISSN 02750392.
- 4 Porovnaj: BEZÁK, Tomáš. *Vyrovňavanie sa s nedemokratickou minulosťou. Komparácia európskych krajín s rôznym typom tranziície v tretej vlne demokratizácie*. Dizertačná práca. Bratislava. Univerzita Komenského, 2013, 177 s. Prípadne DAVID, Roman. From Prague to Bagdad – lustration systems and their political effects. *Governement and Opposition*, 2006, roč. 41., č. 3., s. 347–372. ISSN 0017257X.
- 5 K zhrnutiu a porovnaniu prác jednotlivých autorov porovnaj: STAN, Lavinia. If I Could Turn Back Time: *Justice and Memory in Post-Communism* [online]. 2009 [cit. 17. 6. 2018]. Dostupné z: http://www.academia.edu/1657580/If_I_Could_Turn_Back_Time_Justice_and_Memory_in_Post-Communism; prípadne tiež STAN, Lavinia. *Determinants of post communist transitional justice: an overview* [online]. 2014 [cit. 17. 6. 2018]. Dostupné z: <https://www.mtholyoke.edu/sites/default/files/global/docs/Stan%20paper.pdf>
- 6 Porovnaj NEDELISKY, Nadya. Divergent responses to a common past: Transitional justice in the Czech republic and Slovakia. *Theory and Society*, Springer, 2004, roč. 33, č. 1, s. 65–115. ISSN 03042421.
- 7 KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie: Právní vyrovnání v české republice po roku 1989*. Auditorium, 2014, 168 s. ISBN 978-80-87284-50-6.

poznania v problematike, ktorú považujem za mimoriadne potrebnú. Domnievam sa, že pri pokuse o explanáciu prístupu, ktoré Česká republika a Slovensko v danej oblasti zvolili je prospešné porovnať ich prístup s prístupom, ktorý je pri mimoriadnej podobnosti východiskovej situácie a podobnosti výziev, ktorým postkomunistické krajiny v oblasti kriminálnej tranzičnej spravodlivosti čelili odlišný a teda priblížiť trestnoprávne vyrovnávanie s komunistickou minulosťou v Nemeckej spolkovej republike. Zmienená komparácia môže napomôcť pri hľadaní odpovedí na otázky spojenými s hlavnými výzvami či prekážkami kriminálnej tranzičnej spravodlivosti. Najmä konfliktom medzi potrestaním krívd minulých režimov a princípmi právneho štátu. Analýza tohto procesu a komparácia s NSR, môže priblížiť odpovede na otázky, do akej miery je vôbec právny štát oprávnený trestnoprávne sa vyrovnáť s bezpráviím bývalého režimu a tiež priblížiť, nakoľko a ako, boli tieto zásadné otázky, spojené často najmä so zákazom spätnej účinnosti zákona reflektované v našich podmienkach vyrovnávania sa s predchádzajúcou epochou štátom organizovaného systémového bezprávia.

Vychádzam z faktu existencie právnych noriem, ktoré tento proces umožnili a text sa teda zameria na proces ich výkladu a popisu ich praktickej aplikácie príslušnými orgánmi. Porušovanie práva a trestná činnosť, ktorej sa dopúšťali predstavitelia komunistického režimu je nesmierne široká a týka sa porušovania takmer všetkých ľudských práv a slobôd. Práca sa zameria na trestnoprávny postih v prípadoch, ktoré považujem za najzávažnejšie, teda na prípady, v ktorých predstavitelia bývalého režimu porušovali najzákladnejšie právo, právo na život, na prípady, ktoré podľa môjho názoru toto porušenie základného ľudského práva dokladujú jednoznačne a patria k akýmisi všeobecne vnímaným symbolom represí a neľudskosti bývalého režimu. Svoju pozornosť budem venovať najmä prípadom zabíjania civilistov na železnej opone a tiež kauzám prípadného postihu justičných vražd.

2 Trestnoprávna rovina tranzičnej spravodlivosti

Trestnoprávna rovina tranzičnej spravodlivosti, stíhanie a tribunály majú v rámci teórie svojich obhajcov ale i odporcov, i keď polemika sa dnes nesústreďuje na nevhodnosť trestného stíhania, ale skôr na diskusiu o podmienkach, za ktorých by jej použitie mohlo ohroziť demokratizáciu. Viac sa však prihliada na pozitívne efekty ktoré prináša s vedomím skutočnosťou, že obnovenie viery v právo je dôležité tiež pre vybudovanie spoločenskej dôvery v nové inštitúcie a pravidlá. „*Naopak neodsúdenie minulých zločinov či nerealizované trestné stíhanie, budujú nebezpečnú kultúru beztrestnosti, obrozujúce základy právneho štátu, zmierenia a fungovania demokratického systému.* [překlad aut.]“⁸ Jednou z podmienok definujúcich právny štát je to, že musí existovať možnosť, aby sa porušovatelia zákona za svoje

⁸ GLOPPEN, Siri. *Reconciliation and Democratization: Outlining the Research Field* [online]. 2002, s. 10 [cit. 17. 6. 2018]. Dostupné z: <http://bora.cmi.no/dspace/bitstream/10202/188/1/Report%20R%202002-5.pdf>

činy zodpovedali pred neustranným súdom. Otázka potrestania trestného činu však nie je v právnom štáte aktom pomsty⁹, ale zásadnou bezpečnostnou otázkou. Nepotrestanie trestného činu predstavuje zásadné ohrozenie spoločnosti. Zločin bez odsúdenia, nie je de iure zločinom. Takéto konanie by však malo zásadný dopad, ktorý spôsobuje eróziu viery občanov v spravodlivosť a bezpečnosť, ktorú musí štát občanom garantovať. „*Ak sa trestné právo ako verejná a záväzná dohoda prestane vyjadrovať k obsahu a obsahu viny a zodpovednosti, vezme „pôdu pod nohami“ základnému normatívnemu konsenzu občanov, pretože ho vydá napospas ľubovôli namiesto toho, aby ho upevňovalo a potvrdzovalo. Nikto nechce dobrovoľne žiť v spoločnosti nezodpovedných občanov, ktorá nezakazuje vraždu.* [překlad aut.]“¹⁰ Polemika ohľadom potrestania, alebo odpustenia zločínov je v oblasti tranzičnej spravodlivosti jednou z najrozšírenejších. Teórie tranzičnej spravodlivosti v súvislosti s potrestaním páchatel'ov berú do úvahy psychologickú stránku problému, zohľadňujúc obe predchádzajúceho bezprávia, pre ktoré súdny proces s páchatel'mi predstavuje isté uzavretie vlastného príbehu a napomáha liečeniu ich traumy. „*Na spoločenskej úrovni demonštruje postavenie páchatel'ov pred spravodlivosť, jasný zlom medzi minulosťou a novým poriadkom.* [překlad aut.]“¹¹ Súdne procesy, prípadne tribunály, ako najmarkantnejšie symboly, kreslia línie medzi starou tyraniou a novým začiatkami. Umožňujú jednak verejné odsúdenie predchádzajúceho násilia a napomáhajú budovať právny štát, ako nevyhnutnú podmienku budúceho fungovania spoločnosti. „*Procesy teda napomáhajú obnove dôvery v právo a zároveň právny štát sami budujú. Trestné stíhania totiž poukazujú na podstatu liberálneho práva, svojim zameraním na individuálne práva, ale aj zodpovednosť.* [překlad aut.]“¹² Trest v poňatí tranzičnej spravodlivosti má odstrašujúci účinok. V rovine individuálnej aj spoločenskej odrádza od ďalšieho porušovania ľudských práv. Potrestanie páchatel'ov týmto spôsobom zabraňuje v pomste spúšťajúcej ďalšie násilie. Huntington zhrňa viaceré argumenty odôvodnenosti trestnoprávnej roviny tranzičnej spravodlivosti. Zásadný je ním citovaný argument, že trestné stíhanie je nevyhnutné, ak sa má presadiť nadradenosť demokratických hodnôt a noriem a ak im má verejnosť skutočne uveriť. „*Kým nebudú najväčšie zločiny vyšetrené a potrestané, spoločnosť ako celok v demokratické hodnoty neuverí a nevštiepi si ich a demokracia sa preto nikdy neskonsoliduje.* [překlad aut.]“¹³

⁹ „Úloha súdu je dopracovať sa k pravde, resp. poznaniu pravdivej odpovede na otázku čo sa stalo. Poznanie pravdy je satisfakciou pre obe.“ Prof. Albin EZER, film JUSTICE 2.0 – Platforma Európskej pamäti a svedomia, 2015.

¹⁰ SCHWANN, Gesinne. *Zamlčovaná vina. Ničivá moc dvojitých morálky*. Praha: Prostor, 2004, s. 3. ISBN 807260.113-X.

¹¹ GLOPPEN, Siri. *Reconciliation and Democratisation: Outlining the Research Field* [online]. 2002, s. 10 [cit. 17. 6. 2018]. Dostupné z: <http://bora.cmi.no/dspace/bitstream/10202/188/1/Report%20R%202002-5.pdf>

¹² TEITEL, Ruti G. *Transitional Justice*. New York: Oxford University Press, 2000, s. 30/292. ISBN 0-19-510064-6; 0-19-515126-7.

¹³ WHITEHEAD, Laurence. The Consolidation of Fragile Democracies: A Discussion with Illustrations. In: PASTOR, Robert A. (ed.). *Democracy in the Americas*. New York: Holmes & Meier, 1989. ISBN: 0841911827. Cit. dle HUNTINGTON, Samuel. *Třetí vlna. Demokratické hodnoty na sklonku dvacátého století*. Brno: CDK, 2008, 343 s., s.208. ISBN 978-80-7325-156-7.

Procesy zmeny, tranzičnú spravodlivosť často stavajú pred vážnu dilemu ako spojiť potrebanie a neporušiť zásady právneho štátu, ktorým by nový štát mal byť. Táto otázka sa týka samozrejme najmä zákazu právnej retroaktivity. S touto dilemou sa samozrejme vyrovnávalo i Československo a následne nástupnícke krajiny a samozrejme i NSR.

Jedným zo základných princípov právneho štátu je princíp ochrany dôvery občanov v právo, princíp právnej istoty a s tým súvisí i princíp zákazu spätnej účinnosti práva, princíp zákazu právnej retroaktivity jednoducho vyložiteľnej: Nie je možné niekoho trestať za skutok, ktorý v čase jeho spáchania nebol trestným činom. Právna teória rozlišuje hlavne dva typy retroaktivity.

„Nepравá retroaktivita zavádza stav, kedy sa nový zákon vzťahuje na právne pomery vzniknuté pred jeho účinnosťou, ale ich len určitým spôsobom prehodnocuje, stanovuje nové podmienky, nové práva a povinnosti, ale len od okamihu svojej účinnosti smerom do budúcnosti. Pravá retroaktivita podriaďuje právne vzťahy vzniknuté pred nadobudnutím účinnosti nového zákona novej právnej regulácii a to zásadne už od ich vzniku. V trestnom práve sa skutočná retroaktivita výslovne zakazuje. Neskoršiu právnu normu je možné použiť len, ak je jej aplikácia pre prípadného páchatela výhodnejšia. Pre trestné právo platí zásada zákazu použitia neskoršej právnej normy, ktorá by naopak bola v jeho neprospech (in malam partem). [překlad aut.]“¹⁴

Dodržiavanie tohto právneho princípu zakotvujú viaceré medzinárodné zmluvy, ktorými sú viazané Česká i Slovenská republika, ktoré tieto princípy pretavili do ústav i ďalších nižších právnych noriem.

V rámci trestnoprávneho vyrovnávania sa s minulosťou nie je možné vynechať ďalší z princípov ochrany právnej istoty, ktorým je inštitút premlčania, teda princípu uplatniteľnosti niektorých práv len do uplynutia istého časového obdobia. Účel tohto právneho inštitútu sa vysvetľuje tým, že má napomáhať, čeliť vzniku a existencii dlhotrvajúcej vynúťiteľnosti práv a povinností a napomáhať tak právnej istote. *„V trestnom práve sú dôvodom jeho existencie hmotné i procesné dôvody. Je to teda zánik potreby reagovať (na trestný čin sa zabúda, nebezpečnosť činu pre spoločnosť sa znižuje). Druhú skupinu predstavujú obtiaže pri dokazovaní (svedkovia zabúdajú, dokumenty sa stávajú nečitateľnými), čo má mať stimulovať orgány činné v trestnom konaní k vyššej aktivite. [překlad aut.]“¹⁵*

3 Československo

„Demokratizačný proces naštartoval v bývalom Československu pri pohľade na Maďarsko, prípadne Poľsko pomerne neskoro, samotné demokratizačné zmeny však prebiehali najrýchlejšie. V rámci

¹⁴ IVIČIČ, Marek. *Náprava křivd a bezpráví z pohledu ústavního práva*. Rigorózní práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2007, s. 54.

¹⁵ Ibid., s. 55–56.

procesu dekomunizácie prekonalo všetky okolité krajiny. [překlad aut.]¹⁶ Veľmi rýchlo boli prijaté zákony¹⁷ snažiace sa o nápravu krívd páchaných komunistickým režimom. Bol prijatý zákon o dobe neslobody, ktorý konštatoval, že komunistický režim porušoval ľudské práva i svoje vlastné zákony. Pomerne rýchlo boli prijaté tiež lustračné zákony.

Paralelne s vyššie uvedenými zákonnými normami, ktoré sa viažu viac k nápravnej – reparačnej, či administratívnej forme tranzičnej spravodlivosti a ich postupnej praktickej aplikácii sa objavujú aj prvé pokusy o vyrovnanie s komunistickou minulosťou v trestnoprávnej rovine. Jedným z prvých pokusov prebehol na pôde Slovenskej národnej rady (SNR) už 30. novembra 1989. Poslanci pod vedením novozvoleného predsedu Rudolfa Schustera (KSS), neskoršieho prezidenta SR, odhlasovali vytvorenie komisie na prešetrenie udalostí Sviečkovej manifestácie^{18, 19}. Predvolaný generálny prokurátor SSR Pavel Kiš informoval poslancov, že už vo veci konal, i keď vyjadril istú pochybnosť nad opodstatnením zriadenia komisie, keďže k udalostiam Sviečkovej manifestácie bola vyhlásená amnestia prezidenta republiky. Na to bolo zo strany poslancov vysvetlené, že sa nejedná o prešetrenie, či zastavenie postihu prípadných účastníkov manifestácie, ale prešetrenie adekvátnosti zásahu a zasahujúcich. Neskôr bolo vo veci skutočne zahájené vyšetrovanie²⁰. Prokuratúra sťahala len majora Alexandra Kysuckého, ktorého obvinila zo zneužitia právomocí verejného činiteľa. Kysucký pred sviečkovou demonštráciou nezákonne zadržal jedného z jej organizátorov, Františka Mikloška. Podľa slov Dobroslava Trnka však bolo vypočutých viac než 100 zasahujúcich policajtov a pripravené obvinenie viac ako 30 ľudí.²¹ Vyšetovanie však bolo ukončené vydaním milosti, o ktorú v danej veci požiadali prezidenta republiky Václava Havla, František Mikloško a Ján Čarnogurský vo februári 1990.

Zásadným dokumentom približujúcim trestnoprávne vyrovnanie s minulosťou v čase ihneď po udalostiach zo 17. Novembra a v dobe pred vznikom samostatných republík,

16 RUPNIK, Jacques. *Politika vyrovnání s komunistickou minulostí* [online]. 2002 [cit. 17. 6. 2018]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/v/vyrovnani-se-s-minulosti/2-politika-vyrovnani-s-komunistickou-minulosti.html>

17 Zákon o súdnych rehabilitáciách, zákon o mimosúdny rehabilitáciách, reštitučné zákony.

18 V rovnaký deň bolo Federálnym zhromaždením schválené kreovanie vyšetrovacej komisie pre preverenie udalostí zo 17. Novembra 1989. Trestné stíhanie však bolo v kompetencii vojenskej prokuratúry. Za zásah na Národní třídě, boli nakoniec v roku 2000 odsúdení veliteľ zásahu Michal Danišovič a veliteľ školského pohotovostného pluku Bedřich Houbal.

19 Stenografická správa o 17. schôdzi Slovenskej národnej rady konanej 30. novembra 1989 [online]. [cit. 17. 6. 2018]. Dostupné z: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=10162>

20 Policajný zásah proti veriacim vyšetroval Dobroslav Trnka a Dušan Kováčik. Trnka v tom čase vo funkcii vyšetrovateľa Vojenskej obvodnej prokuratúry v Bratislave. Vrokoch 2004–2011 bol generálnym prokurátorom SR. Dušan Kováčik v tom čase vyšetrovateľ obvodnej vojenskej prokuratúry v Banskej Bystrici je dnes vedúcim Špeciálnej prokuratúry SR.

21 VAGOVIČ, Marek. *Za zásah proti veriacim nepykali.* SME [online]. 25. 3. 2009 [cit. 15. 6. 2018]. Dostupné z: <https://domov.sme.sk/c/4364048/za-zasah-proti-veriacim-nepykali.html>

je *Správa generálneho prokurátora ČSFR o stave trestného konania a výsledkoch postihu funkcionárov bývalého režimu* z 8. októbra 1991, s ktorou na spoločnej schôdzi Snemovne ľudu a Snemovne národov vystúpil vtedajší generálny prokurátor Ivan Gašparovič. Zo správy vyplýva, že trestné stíhanie bolo vedené proti najmenej 170 konkrétnym osobám vrátane tých, u ktorých bolo podozrenie z trestnej činnosti bez vznesenia obvinenia a bez trestného stíhania.²² Až na výnimky sa prevažná väčšina týchto prípadov týkala majetkovej kriminality – nedovolenému obohacovaniu zo strany predstaviteľov bývalého režimu.²³ Generálna prokuratúra v dokumente obhajuje a zdôvodňuje svoj postup pri trestnoprávnym vyrovnávaní s minulosťou v ktorom dôvodí, že väčšiemu a širšiemu vyšetrovaniu, často závažných trestných činov na ktoré obdržala podnety od občanov²⁴, jej bránia okrem vecných dôvodov²⁵ najmä:

1. Zákaz právnej retroaktivity a dodržiavanie prezumpcie neviny, odmietanie kolektívnej zodpovednosti.
2. premlčanie väčšiny trestných činov,
3. prezidentské amnestie,
4. novela trestného zákona.

²² Správa generálneho prokurátora ČSFR o stave trestného konania a výsledkoch postihu funkcionárov bývalého režimu. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1990fs/sln/stenprot/017schuz/s017108.htm>

²³ Výnimku tvorilo vyšetrovanie bývalého vedúceho tajomníka MV KSCĽ, **Miroslava Štěpána** (odsúdený na dva a pol roka väzenia, podmienčne prepustený po 11 mesiacoch väzenia), federálneho ministra vnútra **Františka Kincla** (tri roky odňatia slobody), náčelníka II. Správy ZNB **Karla Vykypěla** (tri a pol roka odňatia slobody) 1.námestníka ministra vnútra **Alojza Lorenc** (4 roky odňatia slobody) všetci traja boli odsúdení za zneužitie právomoci verejného činiteľa v súvislosti s ich rozhodovaním o „preventívnej izolácii“ – obmedzením osobnej slobody 298 vybraných osôb v čase konania protestných akcií počas rokov 1988 a 1989. Lorenc nenastúpil do výkonu trestu, po rozpade federácie odišiel na Slovensko (24. 4. 2002) bol Vyšším vojenským súdom v Trenčíne odsúdený na 15 mesiacov s podmieneným odkladom na tri roky. Výnimku tiež tvorí trestný postih cca 12 príslušníkov ZNB zasahujúcich, alebo riadiacich zásah 17. Novembra na Národnej triede. Najznámejší z nich, **Ludvík Zifčák**, ktorý zohral úlohu mŕtveho študenta Milana Ružičku, bol odsúdený na 18 mesiacov. Po ôsmich mesiacoch bol za dobré správanie prepustený a zvyšok trestu mu bol odpustený. Výnimku vo vyšetrovaní tiež tvorilo vyšetrovanie prokurátorov podieľajúcich sa koncom 70. a 80. rokoch na nezákonných postupoch pri „vyšetrovaní“ príslušníkov disentu. Bývalý generálny prokurátor ČSR **Jaroslav Krupauer** bol neskôr v tejto súvislosti odsúdený na jeden rok s podmieneným odkladom na tri roky. Najznámejším prípadom je vyšetrovanie vo veci vlastizrady v súvislosti so vstupom vojsk Varšavskej zmluvy v roku 1968. Vec bola už v roku 1992 vtedajšími vyšetrovateľmi ukončená bez začatia trestného stíhania. Vyšetrovatelia ako dôvod svojho rozhodnutia uvádzajú premlčanie. Prípad bol neskôr znovu otvorený a uzavretý až v roku 2003 oslobodzujúcim rozsudkom **M. Jakeša a J.Lenárta**.

²⁴ Správa uvádza, že GP a jej podriadené zložky obdržali len v prvom polroku roku 1990 desiatky podnetov od občanov (I. Gašparovič hovorí o tisícach podnetov), v ktorých občania požadujú postih bývalých funkcionárov KSCĽ.

²⁵ Správa uvádza personálnu poddimenzovanosť v dôsledku odchodu zamestnancov prokuratúry, ktorí podobne ako „veľké množstvo skúsených pracovníkov“ polície odišli do civilu, v súvislosti s prijatím lustračných zákonov. Dôvodom je podľa správy tiež nárast kriminality (tento motív sa v správe objavuje opakovane).

S výnimkou štvrtého bodu, ktorý sa týka najmä ekonomickej kriminality, dôvody uvádzané v správe GP a jej prístup k vyšetrovaniu a otázky ktoré vyvolali, akoby predurčovali ďalší vývoj v oblasti trestnoprávneho vyrovnávania sa s minulosťou aj po rozpade federácie. Správa vyvolala vo vtedajšom Federálnom zhromaždení pomerne búrlivé reakcie.²⁶

4 Česká republika

V roku 1995 vznikol v Českej republike samostatný Úrad pre vyšetrovanie a dokumentáciu zločinov komunizmu.²⁷ Tento úrad bol začlenený do systému policajných útvarov so všetkými vyšetrovacími právomocami ako útvar s celorepublikovou pôsobnosťou. Policajnou a vyšetrovacou zložkou úradu sa stal odbor vyšetrovania, kde boli až do reorganizácie polície v roku 2001 zaradení vyšetrovatelia s právomocou zahájiť a viesť trestné stíhanie a na jeho konci podávať štátnemu zástupcovi návrh na podanie obžaloby. Od roku 2002, kedy zanikla funkcia vyšetrovateľa, sa ÚDV stal jedným z útvarov novo vzniknutej služby kriminálnej polície a vyšetrovania s celorepublikovou pôsobnosťou.²⁸

Podľa štatistického prehľadu na stránkach Úradu pre vyšetrovanie zločinov komunizmu bolo za obdobie od 1. 1. 1995–31. 10. 2015 trestne stíhaných celkovo 218 osôb v 120 trestných veciach.²⁹ Z tohto počtu prípadov sa pred súd dostalo 80. Odsúdených bolo približne 47 osôb. Čísla vypovedajúce o počte osôb zodpovedných za represálie bývalého režimu voči ktorým bolo napokon zahájené trestné stíhanie, nie je v porovnaní s počtom rehabilitovaných – protiprávne odsúdených, či v porovnaní s počtom inak perzekvovaných obetí bývalého režimu, nijako vysoké. Pri posudzovaní práce ÚDV však treba brať do úvahy, že najmä počas prvých rokov svojej existencie vychovával vlastných vyšetrovateľov nezatváraných predchádzajúcim pôsobením v bezpečnostných zložkách, ktorí

26 Najbúrlivejšie reakcie spôsobila nasledujúca pasáž:

„To neznamená, že je podceňován požadavek nastolení spravedlnosti potrestaných všech viníků, avšak viníci trestních činů bývalého režimu byli politickou cestou, revolucí 17. listopadu a volbami v převážné míře zbaveni faktické možnosti dopouštět se trestných činů, zejména těch, ke nimž dávalo příležitost jejich minulé postavení. V tomto světle požadavek abstraktní spravedlnosti, vyslovený filozofy, poněkud bledne ve světle naléhavé potřeby chránit společnost před současnými kriminálními živly.“

27 2. 9. 1991 rozkazom ministra vnútra ČSFR, Jána Langoša, vzniklo Útvar FMV pre dokumentáciu a vyšetrovanie činnosti ŠtB. ÚDV vznikol zlúčením Úradu dokumentácie a vyšetrovania činnosti ŠtB (pôsobiaceho od 1. 11. 1992) a Strediska pre dokumentáciu protiprávnosti komunistického režimu ministerstva spravodlivosti ČR. Bližšie viď ŽÁČEK, Pavel. Úrad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. In: *Památ' národa*, 2005, č. 2, s. 81–84. ISSN 1336-6297.

Prácu ÚDV ŠtB značne komplikoval fakt, že v čase jeho vzniku a pôsobenia neexistovala právna norma, ktorá by reálne riešila zákaz právnej retroaktivity.

28 GREGOR, Pavel. Právní aspekty vypořádání se se zločiny komunistického režimu v Československu. In: *Zločiny komunistických režimů, Sborník s mezinárodní konference*. Praha: ÚSTR, 2001, s. 281. ISBN 978-80-87211-54-0.

29 Údaj o počte trestne stíhaných osôb sa podľa odpovede ÚDV zaslanej v novembri 2017 na žiadosť autora prakticky nezmenil.

len postupne získavali skúsenosti, istú personálnu poddimenzovanosť útvaru a napokon veľkú neochotu ostatných policajných, bezpečnostných zložiek spolupracovať s týmto úradom.³⁰ V neposlednom rade treba zohľadniť aj viaceré politické zásahy do jeho fungovania najmä v druhej polovici 90. rokov.³¹ Prácu vyšetrovateľov sťažoval i faktor času a tiež obtiažnosť získavania dôkazového materiálu. Samozrejme trestnoprávnu rovinu vyrovnania nie je možné hodnotiť len pohľadom na činnosť tohto úradu, ale skúmať aj postup a prácu štátnych zástupcov a sudcov, ktorí do tohto procesu výrazne zasiahli. Ak máme sledovať proces trestnoprávneho vyrovnávania je nutné priblížiť podmienky a zákonné normy, ktoré procesy vyrovnávania vôbec umožnili a vývoj akým tieto normy a hlavne ich aplikácia prechádzali.

Základnou právnou normou, ktorá umožnila ÚDV zahájiť trestné stíhanie väčšiny skutkov sa stal zákon č. 198/1993 Zb. o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti nemu. Kľúčovým pre možné zahájenie trestného konania sa stal § 5 tohto zákona podľa ktorého sa „do premlčacej lehoty trestných činov nezapočítava doba od 25. februára 1948 do 29. decembra 1989, ak z politických dôvodov nezlučiteľných so základnými zásadami právneho demokratického štátu nedošlo k právoplatnému odsúdeniu alebo zhabeniu žaloby [překlad aut.]“. Zákon bol prakticky okamžite napadnutý skupinou 41 poslancov namietajúcich jeho protiústavnosť. Nález Ústavného súdu ČR v predmetnom zákone považujem za jeden z najzásadnejších právnych dokumentov, viažucich sa k trestnoprávnemu vyrovnaniu s minulosťou a to jednak pre jeho komplexnosť a hĺbku, ktoré sú dovolím si tvrdiť v podmienkach českého i slovenského práva mimoriadne. Za určujúcu, najmä z pohľadu na ďalší vývoj v oblasti trestnoprávneho vyrovnávania s minulosťou, považujem výrokovú časť venovanú otázke nelegitímnosti komunistického režimu § 2 ods. 1 zákona. Komunistickí poslanci opreli svoju argumentáciu o legitímnosti predchádzajúceho režimu o skutočnosť kontinuity práva danú recepciou vnútroštátnych právnych predpisov a kontinuitou medzinárodnoprávných záväzkov z doby „starého režimu“. Sudcovia ústavného súdu v tejto časti nálezu upozorňujú na slabiny čisto právne pozitivistického vnímania práva, upozorňujú na existenciu hodnôt bez dodržiavania ktorých sú právne normy len prázdnymi frázami a v neposlednom rade upozorňujú na diskontinuitu s dobou kedy tomu tak bolo: „Princíp „zákon je zákon“ sa prejavil proti bezpráviu vo forme zákona ako bezmocný. Vedomie, že nespravodlivosť musí zostať nespravodlivosťou i keď sa hľadá do plášt'a zákona, sa pre-mietlo aj do ústavy povojnového Nemecka a v súčasnej dobe aj do Ústavy Českej republiky. Naša nová Ústava nie je založená na hodnotovej neutralite, nie je iba vymedzením inštitúcií a procesov, ale včleňuje do svojho textu aj určité regulatívne idey, vyjadrujúce základné nedotknuteľné hodnoty demokratickej

³⁰ Neochotu a často až bojkot v spolupráci, spomínajú v rozhovoroch všetci vtedajší zamestnanci, či už vyšetrovacej, ako i dokumentačnej zložky ÚDV.

³¹ Bližšie viď. napríklad: ŽÁČEK, Pavel. Václav Benda: „To, že jsem byl ředitelem ÚDV, je jenom epizoda v celém mém úsilí.“ In: *Pamät' národa* 2004, október, s. 66. ISBN 80-969231-4-5.

Na politické zasahovanie upozorňuje aj otvorený dopis vyšetrovateľa ÚDV a bývalého hovorca Charty 77 Miroslava Lehkého Václavovi Havlovi zo dňa 18. 3. 1998.

spoločnosti. Ústava Českej republiky rešpektuje princíp legality ako súčasť celkovej koncepcie právneho štátu, neviazže však pozitívne právo iba na formálnu legalitu, ale výklad a použitie právnych noriem podriaďuje ich obsahovo-materiálnemu zmyslu, podmieňuje právo rešpektovaním základných konštitutívnych hodnôt³² demokratickej spoločnosti a týmito hodnotami aj meria použitie právnych noriem. To znamená aj pri kontinuite so „starým právom“ hodnotovú diskontinuitu so „starým režimom“. Toto chápanie ústavného štátu odmieta formálno-rationálnu legitimitu režimu a formálny právny štát. Nech sú zákony akékoľvek, v štáte ktorý sa označuje za demokratický a proklamuje princíp zvrchovanosti ľudu nemôže byť legitímny žiaden iný režim ako režim demokratický. [preklad aut.]³³ Poslanci za KSČM, však vzniesli pripomienky voči viacerým paragrafom. Najviac argumentov sa sústredilo na spomínaný § 5. Podľa názoru navrhovateľov „... skutočnosť, že už neexistujúce a pred tým príslušné štátne orgány boli z nejakého dôvodu nečinné, alebo neúspešné a spôsobili zánik trestnosti niektorých činov uplynutím premlčacej doby, nebola a nie je súčasťou subjektívnej stránky trestného činu, nastala nezávisle na vôli páchatela, a preto mu nesmie spôsobiť ujmu [preklad aut.]“³⁴. ÚS sa tak zaoberal otázkou dôvodov, pre ktoré bolo konanie príslušných orgánov v predchádzajúcom režime neúspešné, alebo prečo nekonali. Pri odpovedi na túto otázku sudcovia konštatujú skutočnosť, že existencia právnych noriem, socialistickej zákonnosti a jej vymáhanie sa „stalo fiktívnym a bezobsažným keď to predstavitelia režimu považovali za účelné. [preklad aut.]“ Sudcovia konštatujú neexistenciu právnej istoty a naopak princípu štátom garantovanej beztrestnosti trestných činov všade kde boli tieto páchané v záujme „ochrany“ režimu. „Politická moc založená na násilí sa principiálne vystríha pred tým, aby sa sama zभावovala vykonávateľov vlastného násillia. Štát sa skôr stával garantom ich beztrestnosti a faktickej trestnoprávnej imunity. Prekážka pre ich trestné stíhanie nemohla byť prirodzene formulovaná verejne a pozitívne zákonom. Bola výsledkom negatívneho stavu zákonnosti v krajine, neskôr tiež dôsledkom povýšenia vedúcej úlohy KSČ v spoločnosti a v štáte na ústavný princíp, ale predovšetkým bola priamym produktom nelegálnych praktík mocenských skupín, ktoré a priori garantovali, že páchatel bol v miere určenej ich záujmom „legibus absolutus“ [preklad aut.] (Pl ÚS 19/93).³⁴

„Nevyhnutnou súčasťou pojmu premlčania trestnoprávneho stíhania je vôľa, snaha a ochota štátu trestný čin stíhať. Bez tohoto predpokladu nemôže byť naplnený ani obsah pojmu premlčania, ani zmysel tohoto právneho inštitútu. Až dlhodobé vzájomné pôsobenie dvoch prvkov: vôle a snahy štátu páchatela potrestať a trvalého rizika páchatela, že môže byť potrestaný, zakladá zmysel premlčania. Ak štát určité trestné činy a určitých páchatelov stíhať nechce, je premlčanie zbytočné: v týchto prípadoch beh premlčacej lehoty v skutočnosti neexistuje a premlčanie je samo osebe fiktívne. [preklad aut.]“³⁵

32 Viac o hodnotách v práve a ich interpretácii vo viacerých nálezoč ÚS vid' BAROŠ Jiří. *Ústavní soud a hodnoty* [online]. [cit. 16. 6. 2018]. Dostupné z: http://ispo.fss.muni.cz/uploads/2download/mobsem2010/Baros_hodnoty.pdf; prípadne v práci Jiřího Kozáka, *Právo na pomezí diktatury a demokracie*. Auditorium, 2014, s. 55–59.

33 Nález Ústavního soudu 19/23 ze dne 21. 12. 1993 [online]. [cit. 6. 16. 2018]. Dostupné z: <https://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=Pl-19-93>

34 Ibid.

35 Ibid.

Sudcovia ÚS teda vyslovujú nesúhlas so stanoviskom navrhovateľov, že vedomie apriórnej nestíhateľnosti určitých deliktov nebolo súčasťou subjektívnej stránky týchto trestných činov a že toto „kvázi-premlčanie“ prebiehalo mimo páchatelovu vôľu. Inak je to pri páchateloch pod politickou ochranou štátu. Ich trestný čin bol „premlčaný“ de facto ešte skôr ako bol spáchaný. Táto skutočnosť často pôsobila inšpiratívne na ďalšiu trestnú činnosť. Chápať dobu, ktorá uplynula od spáchania ich trestných činov ako plynutie „premlčacích lehôt“, ktoré plynúť nesmeli, by znamenalo celkom protizmyselnú interpretáciu právneho štátu. Bolo by to potvrdenie toho druhu „právnej istoty“, ktorú páchatelia mali už od počiatku svojej činnosti a ktorá spočívala v štátom chránenej beztrestnosti. ÚS dal prednosť právnej istote občanov pred právnou istotou páchatelov, pretože ako konštatuje „Iné riešenie by znamenalo vydat' režimu totalitnej diktatúry osvedčenie právneho štátu, a tým nebezpečný signál do budúcnosti: dôkaz, že zločin sa môže stať beztrestným, ak je vykonávaný hromadne, organizovane, počas dlhšej doby a pod ochranou organizácie, ktorá sa zmocnila štátu. To by znamenalo stratu vierohodnosti súčasného právneho štátu a bolo by súčasne porušením čl. 9 ods. 3 Ústavy Českej republiky, pretože „...výkladom právnych noriem nemožno oprávniť odstránenie alebo obznenie základov demokratického štátu“.³⁶

ÚS vo výsledku návrh komunistických poslancov zamietol, celý zákon ponechal v platnosti a umožnil jeho aplikáciu. Tá sa však ukázala ako problematická. Viaceré súdy v praxi zaujímali k tejto právnej norme výrazne odlišné stanoviská. Väčšinou išlo o argumentáciu narušania právnej istoty argumentujúc údajnou spätnou účinnosťou zákona. Najproblematickejšou a najkontroverznejšou sa stala práve otázka hodnotenia premlčania trestných činov. Mediálne azda najznámejším prípadom sa stal v tejto súvislosti verdikt Vrchného súdu (VS) v Prahe z roku 1997 o zastavení trestného stíhania M. Jakeša a J. Lenárta³⁷, obžalovaných z trestného činu vlastizrady v súvislosti s udalosťami Augusta 1968, kde sa ako dôvod zastavenia uvádza premlčanie trestného činu. Predseda senátu VS Vladimír Vočka sa následne dostal do konfliktu so sudcom ÚS Vladimírom Klokočkom, ktorý vo svojom komentári uverejnenom v Lidových novinách s uvedeným výrokom tvrdo polemizuje, upozorňuje, že podľa ústavy sú nálezy ÚS pre ostatné súdy i celú justíciu záväzné a vyslovuje názor, že svojím rozhodnutím Senát VS vysiela do spoločnosti signál, že zločin sa môže stať beztrestným ak sa uskutočňuje pod ochranou organizácie, ktorá sa zmocnila štátu. Postoj VS a jeho nerešpektovanie rozhodnutia ÚS označil za aroganciu^{38, 39} V otázke hodnotenia premlčania, vydávali

36 Nález Ústavního soudu 19/23 ze dne 21. 12. 1993 [online]. [cit. 6. 16. 2018]. Dostupné z: <https://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=Pl-19-93>

37 Najvyšší stranický predstaviteľ (prípadne členovia ÚV KSČ) boli obžalovaní opakovane, s výnimkou K. Hoffmana však odsúdený nebol nikto z nich.

38 Sudca V. Vočka (bývalý člen KSČ a bývalý vojenský prokurátor) zverejnil následne spolu s kolegami polemiku v denníku Právo, sudca Vočka podal na sudcu Klokočku trestné oznámenie.

39 ŠÍDLŮ, Jindřich. Pozor Vočka jde. *Respekt*, 24. 11. 1997.

v rozpore s nálezom Ústavného súdu stanoviská aj viaceré senáty Najvyššieho súdu, keď dochádzali k záveru, že trestné stíhanie sa zastavuje z dôvodov premlčania. Až dovolanie jedného z odsúdených, ktorý poukazoval na rozdielne hodnotenie jedného zo senátov Najvyššieho súdu viedlo k ujednoteniu stanoviska⁴⁰ záväzného pre všetky senáty Najvyššieho súdu.⁴¹ Jednoznačné stanovisko k danej problematike a najmä k problematike záväznosti rozhodnutí ÚS pre ďalšie súdy zaujal sudca Vojtěch Šimíček, ktorý konštatuje, že *„jadro sporu neleží v súvislosti so zákonom č. 198/1993 Sb. v rôznej interpretácii príslušného zákonného ustanovenia, ale vo vedomom porušovaní zákona zo strany niektorých súdov. [preklad aut.]“*⁴² Istým dozvukom sporu a hodnotením prístupu zodpovedných by sa dal nazvať text sudcu Vladimíra Čermáka v ktorom hovorí: *„i keď práve týmto obetiam totalitného režimu nešlo o akt pomsty a odplaty a v súčasnosti ani o ukladanie trestov, ale aspoň o pomenovanie zločinov proti ľudskosti a označenie tých, ktorých sa ich dopúšťali. Napriek tomu, že práve v tomto bode stáli orgány činné v trestnom konaní a justičné orgány pred jedinečnou možnosťou demonštrovať súňaležitosť nášho a európskeho práva, rovnako ako znalosť a vedomie nevyhnutnosti hodnotového podtextu práva, namiesto toho aj k zjavným zločinom minulosti pristupujú pri ich objasňovaní so zjavnou neochotou, podradujú pritom zločiny proti ľudskosti pod také skutkové podstaty, ktoré len dehonestujú spáchané krivdy [preklad aut.]“*⁴³

Ďalšou právnou úpravou umožňujúcou postih trestných činov z predmetného obdobia bola novela trestného zákona č. 140/61 Sb., uskutočnená zákonom č. 327/1999 Sb. Tá predĺžila pôvodnú desať ročnú premlčaciu dobu, u trestných činov, kde horná hranica trestnej sadzby je 10 rokov, na 12 rokov a stanovila § 67 nové kategórie nepremlčateľných trestných činov: *„Uplynutím premlčacej doby nezaniká trestnosť u trestných činov spáchaných od 25. februára 1948 do 29. decembra 1989 u ktorých horná hranica trestnej sadzby je minimálne 10 rokov, pokiaľ z politických dôvodov nezlučiteľných so základnými zásadami právneho štátu nedošlo k právomocnému odsúdeniu, alebo zhabeniu obžaloby a boli buď spáchané verejnými činiteľmi, alebo boli spáchané v súvislosti s prenasledovaním jednotlivca, alebo skupiny s dôvodov politických rasových alebo náboženských. [preklad aut.]“* Takto je vylúčenie z premlčania definované aj v novom trestnom zákoníku č. 40/2009 Zb.

40 Vo svojom stanovisku veľké kolégium trestného senátu NS zo 7. 5. 2004 konštatuje, že pri splnení podmienok stanovených v § 5 zákona č. 198/1993 nie je trestné stíhanie neprípustné, ak neuplynula premlčacia doba počítaná od 30. 12. 1989. Rozhodnutie senátu tiež konštatuje, že Najvyššiemu súdu nepripadá konštatovať protiústavnosť zákona č. 198/93 (čo sa stalo v roku 2002), lebo mu táto právomoc neprináleží.

41 GREGOR, Pavel. Právni aspekty vypořádání se se zločiny komunistického režimu v Československu. In: *Zločiny komunistických režimů, Sborník z mezinárodní konference*. Praha: ÚSTR, 2001, s. 283. ISBN 978-80-87211-54-0.

42 ŠIMÍČEK, Vojtěch. Ještě jednou k válce soudů. In: *Politologický časopis*, 1998, roč. 5, č. 1, s. 76. Dostupné z: <http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/1998/1/1998-1-8-%C5%9Bim%C2%B0%C3%BCekJe%C3%81t%C5%8D%20jednou%20k%20v%E2%80%A0lce%20soud%C3%96%20v%20%C2%A8esk%C4%81%20republice.pdf>

43 ČERMÁK, Vladimír. O listopadové revoluci trochu jinak. *Proglas*, 1998, č. 7.

Voči tejto zákonnej úprave sa nevzniesla taká vlna kritiky, pretože nezavádza „pravú“ retroaktivitu tak ako zákon č. 198/1993 Sb.⁴⁴ Ani vyššie uvedené úpravy však nemali samozrejme dopad na vyšetovanie prípadov menšej závažnosti, ktorých premlčacia doba bola približne 5 rokov započítavaná od 30. 12. 1989. Ich trestnosť zanikla často skôr, ako mohli byť tieto prípady otvorené.

Z pohľadu na prípady pri ktorých dochádzalo buď k porušeniu práva na život, prípadne sa týkali najvyššie postavených straníckych funkcionárov, nie je možné ignorovať, okrem vyššie uvedeného faktoru veľmi rozdielných postojov k výkladu právnych noriem umožňujúcich stĺhania jednotlivých zodpovedných osôb, aj ďalšie faktory, ktoré v týchto prípadoch mali vplyv na proces vyrovnávania sa. Jedným z nich je špecifický fenomén prezidentských amnestií, ktoré vo svojej správe GP spomínal už I. Gašparovič. Tento špecifický fenomén často bránil vyšetovaniu tých najbrutálnejších činov režimu, kde podľa rozhodnutia súdov, či štátnych zástupcov vyšetovaniu prípadu bráni prezidentská amnestia. Je to typické najmä pre obdobie vyšetovania činov z 50. rokov ale nielen. Žiaden zo súdov a ani právna teória nezohľadňuje skutočnosť, že prezidentské amnestie neboli rozhodované na základe zvrchovanej slobodnej vôle prezidenta, ale boli schvaľované a pripravované v politbyre, ktorého bol prezident členom. Amnestie kryli zločiny komunistických funkcionárov a príslušníkov bezpečnostných zložiek komunistického štátu. V poľskom zákonodarstve sa napr. uplatnili pojmy „zločin komunizmu“ a „verejný činiteľ komunistického štátu“. Na trestné činy týchto funkcionárov sa nevzťahujú amnestie, čo znamená odstránenie prekážok pre stĺhanie vzhľadom k faktickej beztrestnosti tr. činu v dobe jeho spáchania.⁴⁵ Ako konštatujú sami pracovníci ÚDV⁴⁶ faktorom, ktorí výrazne ovplyvňoval priebeh šetrení a procesov v jednotlivých prípadoch sú prietahy v procesnom konaní.⁴⁷ Priemerná doba od oznámenia obvinenia po vynesenie rozsudku bola 4 až 5 rokov. Veľmi častým dôvodom predĺžovania jednotlivých závažných káz bolo vracanie vecí vyšetovateľom na došetrenie štátnymi zástupcami, ale aj súdmi. Ďalším nástrojom ovplyvňujúcim proces vyrovnávania bola zmena právnej kvalifikácie trestných činov. Tak tomu bolo aj v súvislosti s vyšetovaním K. Vaša známeho z procesu s H. Píkom.⁴⁸ Zmena právnej kvalifikácie je z rozhovorov

44 IVIČIČ, Marek. *Náprava křivd a bezpráví z pohledu ústavního práva*. Rigorózní práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2007, s. 58.

45 LEHKÝ, Miroslav. Komunismus a zločiny In: *Svědomí Evropy a komunismus, Sborník z mezinárodní konference Senát Parlamentu ČR* [online]. 2008, s. 66 [cit. 6. 15. 2018]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/konference/sbornik-svedomi-cz.pdf>

46 *10 let ÚDV – dokument* [online]. 2005 [cit. 6. 15. 2018]. Dostupné z: www.policie.cz/soubor/10-let-Urdudokumentace-a-vysetrovani-1.pdf.aspx

47 Spomínané skutočnosti potvrdzujú aj bývalí vyšetovatelia tohto úradu v osobných rozhovoroch.

48 Prípad K.Vaša ktorého prípad skončil oslobodzujúcim rozsudkom z dôvodu premlčania rozhodovali bývalí príslušníci KSČ, príslušníci vojenskej prokuratúry. Prípad justičných vražd K. Vaša a L.B. Polednová je mimoriadne zaujímavý aj úplne rozdielnym prístupom súdov, kde osobná účasť a angažovanie Polednovej a dôkazy proti nej, boli menej priekazné ako dôkazy v prípade oslobodeného K. Vaša.

s bývalými vyšetřovateli typická při případech vyšetřování případů usmrcení občanů na státní hranici kde nejčastější kvalifikací bol zneužitie právomoci verejného činiteľa. Tu však treba dodať, že k tejto kvalifikácii nepristupovali len štátny zástupcovia, ale aj samotní vyšetřovatelia, i keď tí väčšinou po roku 1999, z logických dôvodov, využívajúc vyššie spomínanú novelu trestného zákona. Z toho istého dôvodu ÚDV viac než rok riešil otázku, či boli príslušníci PS v postavení verejného činiteľa⁴⁹. Táto kvalifikácia je však sporná z viacerých dôvodov, jedným z nich je vlastne istá absurdita v súvislosti s režimom na štátní hranici, kde svojím konaním jednotliví príslušníci PS neporušovali svoje právomoci (až na ojedinelé prípady – ak došlo k zadržaniu „ narušiteľa“ na území iného štátu- prípadne streľby na územie cudzieho štátu), naopak ich plnili. Ešte väčšou absurdnosťou je to, že napríklad slovenské policajné orgány a v konečnom dôsledku v niektorých prípadoch i českí vyšetřovatelia a prokurátori, konštatujú, že tomu tak bolo a že teda postup jednotlivých príslušníkov PS nemôže byť považovaný za trestný čin. Proces vyšetřovania prípadov zo štátní hranice by bolo možné rozdeliť na viacero etáp. V prvej boli vyšetřované prípady, ktoré boli zo strany vyšetřovateľov ÚDV vnímané ako najkrikľavejšie, pomerne jednoznačné, pri ktorých boli obeť často zranené, či zabitú na území cudzieho štátu, prípadne boli utekajúci zranení a odvedení späť na územie Československa. V ďalšej etape boli potom prešetrené všetky ďalšie incidenty.⁵⁰ Z približne 280 známych dohľadaných prípadov usmrtených osôb bolo približne 100 zabitých elektrickým prúdom. V rámci týchto prípadov bolo vznesené obvinenie proti autorovi elektro drôtených zátarasov (EDZ) Ludvíkovi Hlavačkovi bývalému veliteľovi pohraničnej stráže už 23. 12. 1994. Hlavačka bol obvinený z trestného činu všeobecného ohrozenia. Trestné stíhanie bolo prerušené 30. marca 1998 z dôvodu zdravotného stavu obvineného⁵¹. Mimo skupiny osôb zabitých elektrickým prúdom, odrátajúc skupinu 42 prípadov, ktoré sa odohrali na území Slovenskej republiky ÚDV šetřil 140 ďalších prípadov. Z tohto počtu sa pred súdom nakoniec ocitlo len 14 z nich. Dva prípady skončili nepodmienečnými trestami, v dvoch súd uložil podmienečné tresty. V ostatných prípadoch bol podľa názoru súdu trest buď premlčaný, nie je ho možné uložiť z dôvodu amnestie, prípadne sa súd rozhodol obvinených zbaviť viny konštatujúc, že ich skutok nebol v rozpore s vtedy platným právom a nie je trestným činom. Za zabíjanie civilistov na štátní hranici nebol nikdy odsúdený a ani vyšetřovaný nikto z vyšších veliteľov vynucujúcich režim na štátní hranici. Niekoľko prípadov kde poškodení, prípadne páchatelia, boli občanmi SR boli postúpené slovenským policajným orgánom.

49 28. 7. 2005 bolo ÚDV doručená odpoveď z Najvyššieho štátneho zastupiteľstva konštatujúca, že všetci príslušníci PS boli v postavení verejného činiteľa.

50 ČERNÝ, Kamil. Trestní postih příslušníků Pohraniční stráže v České republice. In: *Moc versus občan, úloha represie a politického násilí v komunistické*. Bratislava, ÚPN, 2005, s. 124. ISBN 80-969296-1-5.

51 Hlavačka bol okrem procesu týkajúceho sa používania nezákonných metód vo vyšetřovacej väzbe v Uherskom Hradišti, obvinený aj v inom prípade protizákonného postupu proti vojakovi PS A. Jeřábkoví (postrelenému pri úteku cez hranice, dovlečenému späť na územie ČSR a neskôr popravenému).

5 Slovenská republika

Trestnoprávne vyrovnávanie sa s minulosťou v Slovenskej republike sa po rozdelení federácie ubralo výrazne odlišným smerom. V SR sa nikdy nezriadil úrad podobný ÚDV, neuplatňovali sa lustračné zákony. Istou zmenou bolo prijatie č. 553/2002 Zb. Zákon o pamäti národa. Novovzniknutá inštitúcia, Ústav pamäti národa (ÚPN), síce nemala vyšetrovacie právomoci, medzi jej hlavné úlohy však zákonodarca zaradil možnosť v § 8 písm. d) *dávať podnety na trestné stíhanie zločinov a trestných činov podľa § 1; spolupracovať pritom s Generálnou prokuratúrou Slovenskej republiky*. V § 29 zákon stanovil zriadiť Generálnemu prokurátorovi SR, do šiestich mesiacov od nadobudnutia účinnosti zákona, osobitnú skupinu prokurátorov, pre plnenie úloh vyplývajúcich zo zákona. K naplneniu tohto paragrafu však doteraz nedošlo.

Úlohu podávať podnety k vyšetrovaniu zločinov uvedených v § 1 zákona, začal ÚPN naplňovať v máji 2008 Oznámením o skutočnostiach, ktoré nasvedčujú spáchaniu zločinov proti ľudskosti podanom na GP SR. Volená kvalifikácia trestných činov nebola náhodná. V SR platí z legislatívneho hľadiska, zákon č. 126/1996 Zb. o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického režimu. Tento zákon ktorý by sa dal nazvať obdobou českého zákona č. 198/1993 Zb., podobne ako o tri roky skôr prijatá česká legislatívna norma, obsahuje paragraf podobný § 5 českej legislatívy, nie je však identický. Na rozdiel od českej legislatívnej úpravy je formulácia upravená vsuvkou: *trestnosť ktorých nezanikla, teda do premlčacej doby trestných činov, trestnosť ktorých nezanikla, sa nezapočítavajú od 25. Februára do 29. decembra 1989 ak z politických dôvodov nezlučiteľných zo základnými zásadami právneho poriadku demokratického štátu nedošlo k právoplatnému odsúdeniu alebo k zbaveniu obžaloby*. Práve vsunutá fráza v podstate, samozrejme aj s nečinnosťou príslušných orgánov, zaručovali komunistickým zločincom praktickú beztrestnosť. Premlčacia doba väčšiny trestných činov uplynula už prakticky v dobe vzniku ÚPN. Napriek tomu ÚPN volil predmetnú kvalifikáciu zločinov proti ľudskosti práve v súvislosti s medzinárodnými zmluvami, ku ktorým sa zaviazala aj ČSSR. Konkrétne najmä k Dohovoru o nepremlčateľnosti vojnových zločinov a zločinov proti ľudskosti (Vyhláska ministra zahraničných vecí z 5. marca 1974), v neposlednom rade išlo aj o skutočnú a úprimnú snahu o dosiahnutie spravodlivosti a vyrovnanie sa s týmto režimom v trestnoprávnej rovine.⁵²

Po doručení podnetu v roku 2008 boli počiatočné reakcie generálneho prokurátora odmietavé. Jeho stanovisko bolo, že týmito skutkami sa nemajú zaoberať orgány činné v trestnom konaní, ale len historici a teoretici práva.⁵³ Pod tlakom médií však prokuratúra predsa len začala konať. S odstupom času sa príslušní pracovníci ÚPN dostali

52 LANGOŠ, Ján. Príhovor Jána Langoša na pôde Senátu Parlamentu Českej republiky. In: *Pamäť národa*, 2006, č. 2. ISSN 1336-6297.

53 MORBACHER, Eubomír. Zločiny komunizmu na Slovensku. In: *Zločiny komunistických režimů, Sborník z mezinárodní konference*. Praha: ÚSTR, 2011, s. 148. ISBN 978-80-87211-51-9.

prostřednictvím investigativních novinářů k materiálu, který vypracovala generální prokuratura jako smernicu pre miestne príslušné prokuratury, ktoré sa zaoberali štetným predmetným podaním. Podľa tohto stanoviska generálnej prokuratury: „*Nie každé porušenie zákonaje trestným činom, rovnako nie každé porušenie základného práva alebo slobody je automaticky zločinom proti ľudskosti v zmysle medzinárodných a vnútroštátnych predpisov. Záver o posúdení konkrétneho konania ako zločinu proti ľudskosti si vyžaduje istý stupeň intenzity a rozsah takeého konania, ako to napríklad vyplýva z rozhodovacej činnosti medzinárodného tribunálu pre bývalú Juhosláviu. V uvedených súvislostiach je oznámená činnosť zjavne menej závažná ako skutky kladené za vinu politickým a vojenským predstaviteľom bývalej Juhoslávie. Preto v prípade skutkov oznámených Ústavom pamäti národa, ktoré boli spáchané do 11. novembra 1970, je vylúčené použitie ustanovení medzinárodných predpisov – Dohody o stíhaní a potrestaní hlavných válečných zločinců Evropské Osvy č. 164/1947 Zb., Dohovoru o nepremlčateľnosti vojnových zločinov a zločinov proti ľudskosti č. 53/1974 Zb., a Rímskeho štatútu Medzinárodného súdneho dvora (č. 333/2002 Z. z.). Oznámené konanie nenapĺňa základný parameter charakterizujúci zločiny proti ľudskosti – prenasledovanie (perzekúcia) v zmysle predpisov medzinárodného práva. Nevyhnutným predpokladom perzekúcie je existencia jednoznačného útoku na skupinu obyvateľstva či väčšiu komunitu identifikovateľnú politicky, rasovo, nábožensky, národnostne, etnicky alebo kultúrne. O taký prípad sa jednotlivých prípadoch nejedná.*

*Usmrtené osoby pri pokusoch o prechod štátnej hranice konali v zásade samostatne. Nespájalo ich nič okrem vôle opustiť územie vtedajšej Československej republiky (Československej socialistickej republiky), pričom ich motívy boli rôzne. Z doterajších podkladov predložených Ústavom pamäti národa vyplýva, že motívom mohla byť snaha o vyst'abovanie sa do demokratickej destinácie, zlepšenie vlastnej ekonomickej situácie, v niektorých prípadoch išlo o mladícku nerozvážnosť a podobne.*⁵⁴

Generálna prokuratura podanie nezamietla, doporučila však podanie rozdeliť a prešetriť každý jeden z prípadov. Výsledkom bolo, ako vyplýva zo štúdia (doposiaľ 33) uznesení vyšetrovateľov postupne zasielaných ako odpovede ÚPN, že v prevažnej miere kvalifikoval vyšetrovateľ jednotlivé prípady ako trestný čin ublíženia na zdraví, ublíženia na zdraví spolupáchateľstvom, prekročenie právomoci verejného činiteľa spolupáchateľstvom. Aj z týchto dôvodov bolo výsledkom vyšetrovania zastavenie trestného stíhania z dôvodu neprípustnosti – u skutku došlo k premlčaniu či v iných prípadoch vyšetrovateľ konštatuje, že konanie bolo v súlade s vtedy platnou právnou normou a skutok nie je trestným činom. Ani jeden z prípadov neskončil podaním obžaloby. Podobne skončili všetky ďalšie podnety ÚPN v iných kauzách, najčastejšie vraždách, ktorých sa mali dopustiť príslušníci ŠtB.

54 Cit. pôvodný materiál.

6 Súčasné dianie v Českej a Slovenskej republike

K poslednému vývoju v trestnoprávnom vyrovnávaní v ČR a SR treba doplniť, že v roku 2008 bolo skupinou aktivistov podané na najvyššie štátne zastupiteľstvo ČR trestné oznámenie vychádzajúce z podania ÚPN. Z odpovede doručenej po šiestich rokoch z ÚDV, 1. júla 2016, vyplýva skutočnosť, že na štátnej hranici dochádzalo k trestným činom, že konanie zainteresovaných je trestné, ale títo sú buď mŕtvi, alebo v prípade I. Štrougala zodpovedného v úlohe ministra vnútra za hraničný režim sa tento dopustil marenia výkonu verejného činiteľa z nebalosti a tento trestný čin je premlčaný.⁵⁵ Jednou z posledných aktivít na poli pokusov o trestnoprávne vyrovnanie s minulosťou je aj konanie Platformy európskej pamäti a svedomia⁵⁶ – medzinárodného občianske združenie združujúceho viac než 40 rôznych pamäťových, historických, ľudskoprávných inštitúcií a organizácií (členmi združenia sú aj poľský IPN, či slovenský ÚPN). Platforma podala viacero trestných oznámení týkajúcich sa práve zločinov páchaných na železnej oponě. Podnety boli konzultované a vznikali v spolupráci s medzinárodným tímom právnikov, na čele s Albinom Eserom, emeritným riaditeľom ústavu Maxa Plancka pre medzinárodné trestné právo, bývalým sudcom Medzinárodného trestného tribunálu pre bývalú Juhosláviu. V auguste 2016 Platforma podala na Najvyššom nemeckom štátnom zastupiteľstve, trestné oznámenie pre vraždu piatich nemeckých občanov na hraniciach bývalého ČSSR. Podľa tlačovej správy zverejnenej Platformou 13. decembra 2017 sa vyšetrovaním prípadu začal zaoberať Bavorský zemský vyšetrovací úrad v Mníchove.⁵⁷

7 Spolková republika Nemecko

Vyrovnávanie s minulosťou v trestnoprávnej rovine prebiehalo v Spolkovej republike Nemecko za iných podmienok vyplývajúcich zo spojenia dvoch bývalých republík, ale výzvy pred ktorými Nemecko stálo a to najmä zákaz právnej retroaktivity a premlčanie trestných činov a počet týchto trestných činov rozdielne neboli. Výrazne rozdielny však bol napokon prístup v právnej oblasti a uplatnenie mechanizmov kriminálnej tranzickej spravodlivosti.

Pomerne rýchlo bol vytvorený samostatný útvar generálnej prokuratúry na ktorom pracovalo približne 60 prokurátorov.⁵⁸ V bývalej NDR bolo z politických dôvodov odsúdených a uväznených 150 až 200 tisíc ľudí. V 72 prípadoch bol vykonaný trest smrti.

⁵⁵ Pôvodný dokument – odpoveď ÚDV, poskytnutá autormi podania.

⁵⁶ [Http://www.pemc.eu](http://www.pemc.eu)

⁵⁷ Německá policie vyšetřuje zabíjení uprchlíků v Československu. Míří i na Jakeše a Štrougala. *Lidové noviny*, 19. 12. 2017.

⁵⁸ SCHAEFFGEN, Christoph. Stíhání zločinov komunizmu cez aspekt ochrany ľudských práv. In: *Pamät' národa*, 2004, Október, s. 75. ISBN 80-969231-4-5.

Na hraniciach bolo pri pokuse o útek do slobodného sveta usmrtených približne 270 osôb, odhady však hovoria až o počte cca 1000 osôb.⁵⁹ Vyššie spomenutý útvar prokuratúry, napokon v prípade smrti na štátnej hranici, viedol do 2000 súdnych procesov proti vojakom, dôstojníkom generálom a ministrom, členov politbyra SED nevynímajúc. V SRN bolo vedených približne 62000⁶⁰ vyšetrovaní.⁶¹ Najvyšší podiel na rozsudkoch majú usmrtenia na štátnej hranici. Z približne 500 obžalovaných v týchto prípadoch bolo približne 250 odsúdených. Medzi nimi 8 členov politbyra, 36 členov vedenia armády. Proti politickým a vojenským vodcom boli vynesené rozsudky od 3 do 7 rokov.⁶² Zásadný rozdiel je, pokiaľ ide o mnou skúmanú problematiku, najmä prístup pri ktorom boli vyšetrovaní nielen priami strelci. Tí boli podľa Christopa Schaeffena⁶³, až na dve výnimky všetci odsúdení, ale tresty si odpykať nemuseli, pretože súdy zohľadňovali, že neboli len páchatelmi, ale aj obeťami systému často trpiaci výčitkami svedomia. Pred súd boli postavení najmä tí, ktorí tento zvrátený systém riadili a rozkazmi vynucovali jeho fungovanie.

Procesu vyrovnávania iste napomohlo prijatie viacerých právnych noriem⁶⁴ upravujúcich podobne ako v prípade českého zákona č. 198/1993 Sb. dobu premlčania jednotlivých skutkov. V odôvodnení opäť nie nepodobnom nálezu Ústavného súdu sa konštatuje, že zákaz retroaktivity nachádza svoje opodstatnenie z hľadiska požiadaviek právneho štátu vo zvláštnom stave dôvery v trestné zákony vydané demokratickým zákonodarcom, ktorý je viazaný základnými právami. Takýto stav nie je tam kde nositeľ štátnej moci vylúči stanovením ospravedlňujúcich dôvodov trestnosť v oblastiach najťažšieho kriminálneho bezprávia a tým nabáda nad rámec písaných noriem k páchaniu takéhoto bezprávia a nerešpektuje závažným spôsobom ľudské práva všeobecne uznávané medzinárodným spoločenstvom.⁶⁵

59 BUGHARD, Boris. Zabíjení na německo-německé hranici – zločin proti lidskosti. In: *Zločiny komunistických režimů, Sborník z mezinárodní konference*. ÚSTR, 2011, s. 430. ISBN 978-80-87211-51-9.

60 Gerhard Werle a Moritz Vormbaum uvádzajú v počet zahájených vyšetrovaní na 74,894: WERLE, Gerhard a Moritz VORMBAUM. After the fall of Berlin Wall: Transitional justice in Germany. *After Oppression. Transitional Justice in Latin America and Eastern Europe* [online]. 2013, UN iLibrary. Dostupné z: https://read.un-ilibrary.org/human-rights-and-refugees/after-oppression_786170d2-en#page1

61 Werle, Marxen, Schäfter, v roku 2007 uvádzajú počet 1021 trestných stíhaní a 1727 obvinených. Viď: <https://d-nb.info/105164268X/34>

62 SCHAEFFEN, Christoph. Stíhanie zločinov komunizmu cez aspekt ochrany ľudských práv. In: *Pamät národa*, 2004, Október, s. 76. ISBN 80-969231-4-5.

63 Christoph Schaeffgen, generálny prokurátor SRN v Berlíne pre trestnoprávne vyrovnanie so zločinními komunizmom bývalej NDR (1990–1999).

64 1. Zákon o zrušení premlčania trestných činov SED, ktorý u skutkov „spáchaných počas vlády bezprávneho režimu SED u skutkov spáchaných z politických dôvodov, prípadne z dôvodov nezlučiteľných so zásadami slobodného demokratického právneho poriadku“ stanovil, že v období od 11. 10. 1949–2. 10. 1990 premlčacia doba týchto skutkov neplynula – zákon z 26. 3. 1993.
2. Zákon o predĺžení trestnoprávných premlčacích lehôt z 27. 9. 1993.

65 IVIČIČ, Marek. *Náprava křivd a bezpráví z pohledu ústavního práva*. Rigorózní práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2007, s. 71.

Toto a následné ďalšie rozhodnutia súdov v SRN boli uplatňované v súvislosti s argumentáciou oponujúcou obhajobe vysoko postavených predstaviteľov režimu⁶⁶ súdnych v súvislosti s prípadmi zabíjania civilistov na hraniciach, ktorí argumentovali proti porušeniu právnej istoty a odvolávajú sa na zákaz právnej retroaktivity. Egon Krenz to vyjadril slovami „*To čo včera bolo právom, nemôže byť dnes bezprávím.*“^{67, 68}

V NDR bolo rovnako ako v tajných normách komunistického režimu v ČSSR – použitie strelnej zbrane oprávnené, *ak je potrebné bezprostredne zabrániť vykonaniu trestného činu* – v tomto prípade nedovolenému opusteniu republiky. Formálne bolo teda použitie strelnej zbrane pri pokuse o útek oprávnené, teda legálne. Pohraničníci v NDR, rovnako tomu bolo i v ČSSR, dostali rozkaz na základe rozhodnutia v politbyre až po denný rozkaz na hranici, vyložiť zákon tak, že je treba zabrániť úteku za každú cenu, teda je lepšie, ak utečenec zomrie než aby sa mu útek podaril. Vedenie NDR tak dalo prednosť ochrane hraníc (a režimu) pred ochranou ľudského života. Nemecká justícia uznala túto prax ako protiprávnu a proti ľudským právam.⁶⁹

V prípade súdenia bývalých členov politbyra nemecké súdy argumentovali, že ich počítanie nemožno ospravedlniť vtedy platným Zákomom o hraniciach, konkrétne § 27 tohto zákona, ktorý mal slúžiť na krytie zabitia utečencov strelnými zbraňami či nášľapnými mínami. Podľa zemského súdu bola štátna prax očividne v rozpore so základnými zákonmi spravodlivosti a medzinárodne chránenými ľudskými právami. Vo svojich rozhodnutiach však nemecká justícia nesiahala primárne po medzinárodných právnych normách. Súdila s využitím vtedy platného práva, využijúc aj Ústavu NDR, v ktorej boli zakotvené články, ktorých prekročenie bolo v reálnej praxi režimu na hraniciach a jeho vynucovaní hrubo porušované. Predovšetkým čl. 19. ods. 2 Ústavy NDR hovoril, že rešpektovanie a ochrana ľudskej dôstojnosti sa ukladajú všetkým štátnym orgánom, všetkým silám spoločnosti. V čl. 30 odst. 1 a 2 osobnosť a sloboda každého občana sú nedotknuteľné a práva občanov môžu byť obmedzené len v rozsahu v akom to dovoľuje zákon a v akom je to nevyhnutné. Súd tiež posudzoval ďalšie právne normy vyhodnocujúc

⁶⁶ Odsúdení: **Fritz Streletz** bol členom Národnej rady obrany(od 1971), člen Ústredného výboru SED a námestník ministra obrany 1979–1989 odsúdený na trest odňatia slobody na päť rokov a šesť mesiacov, **Heinz Kessler** – člen Ústredného výboru SED (od 1946), náčelník generálneho štábu Národnej ľudovej armády, člen Národnej rady obrany a Minister obrany(1985–1989) odsúdený na sedem rokov – obaja odsúdený za trestný čin navádzania k zabitíu, **Egon Krenz** – generálny tajomník Ústredného výboru SED (nástupca E. Honeckera), člen Politbyra a Národnej rady obrany, odsúdený na trest odňatia slobody šesť rokov a šesť mesiacov, za zabitie v nepriamom spáchaní.

⁶⁷ Christoph Schaeffgen to komentuje slovami „*Neverím, že by volil tie isté slová, keby vedel, že sa tak isto pred potrestaním hájili aj nacionálni socialisti.*“

⁶⁸ SCHAEFFGEN, Christoph. Stíhanie zločinov komunizmu cez aspekt ochrany ľudských práv. In: *Pamät' národa*. 2004, Október, s. 74. ISBN 80-969231-4-5.

⁶⁹ *Ibid.*, s. 75.

otázku primeranosti (použitia zbrane). Na základe týchto zistení bolo možné súdiť podľa vnútroštátneho práva.⁷⁰

Spolkový súdny dvor na ktorý sa odsúdení odvolali konštatuje, že nie je možné odvolávať sa na legislatívu, ktorá je, resp. v dobe svojej účinnosti bola, v zjavnom rozpore s medzinárodnými právnymi zmluvami (Paktom o občianskych a politických právach – ktorý ratifikovalo aj ČSSR) a že nie je možné odvolávať sa na zákon ospravedlňujúci dôvod, ktorý je nezlučiteľný s vyššími normami práva. St'ážovateľov označil za intelektuálnych páchatel'ov zabitia.⁷¹

Spolkový ústavný súd, ktorý vo veci ďalej rozhodoval, síce konštatuje absolútny zákaz právnej retroaktivity a absolútnosť právnej istoty ale konštatuje: Tento mimoriadny základ spoľahlivosti odpadá, keď štát pre oblasť najt'azších kriminálnych bezpráví určí stavy trestných činov, ale súčasne pre niektoré oblasti trestnosť vylúči ospravedlniteľnými dôvodmi, pričom písomnými normami vyzval k takémuto bezpráviu, podporoval ho a tak závažným spôsobom opovrhoval ľudskými právami všeobecne uznávanými v spoločenstve medzinárodného práva. Tým nositeľ moci nastolil mimoriadne štátne bezprávie, ktoré sa môže udržať len dotedy, kým fakticky existuje štátna moc, ktorá je za to zodpovedná. V tejto mimoriadnej situácii nedovolí nariadenie materiálneho práva, ktoré berie do úvahy medzinárodne uznávané ľudské práva použiť takýto ospravedlňujúci dôvod.^{72, 73}

Nemecko postup svojej justície obhájilo aj pred Európskym súdom pre ľudské práva, ktorý konštatuje, že rozhodovanie nemeckých súdov nebolo v rozpore s čl. 7 Európskeho dohovoru o ľudských právach a konštatuje, že činy st'ážovateľov boli v čase ich spáchania trestnými činmi, ktoré boli vpredpisoch medzinárodného práva definované s dostatočnou mierou zrozumiteľnosti a predvídateľnosti.⁷⁴

V súhlasnom stanovisku sudcu Loucaidesa k rozsudku sa navyiac konštatuje skutočnosť, že skutky ktorých sa páchatelia dopustili neboli trestné činy len z pohľadu vnútroštátneho práva, ale aj z pohľadu práva medzinárodného...*konanie kvôli ktorému boli st'ážovatel'ia odsúdení (ako je uvedené v rozsudku) sa podľa medzinárodného práva hodnotí ako Zločin proti ľudskosti. Aj keď sa necháme viesť len základnou myšlienkou „zločinov proti ľudskosti“ vyplývajúcou zo Štatútu norimberského medzinárodného vojenského trestného tribunálu, ktorého princípy potvrdili*

⁷⁰ Rozsudok Európskeho súdneho dvora pre ľudské práva, Štrassburg zo dňa 22. 3. 2001, vo veci *F. Streletz, H. Kessler, E. Krenz proti SRN* (individuálne st'ážnosti č. 34044/96, 35532/97, 44801/98).

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid.

⁷³ V otázke prístupu porovnaj: RAU, Marcus. *Transitional Justice the German experience after 1989*. S. 9–12. Dostupné z: http://www.kas.de/wf/doc/kas_17252-544-1-30.pdf?090803145217

⁷⁴ Rozsudok Európskeho súdneho dvora pre ľudské práva, Štrassburg zo dňa 22. 3. 2001, vo veci *F. Streletz, H. Kessler, E. Krenz proti SRN* (individuálne st'ážnosti č. 34044/96, 35532/97, 44801/98). Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59353>

vyššie uvedené rezolúcie OSN a predložený prípad preskúmame len základe minimálnych požiadaviek takejto základnej myšlienky, pokiaľ sa vzťahuje na skutkovú podstatu predloženého prípadu, hneď sa ukáže, že konania ktoré sa sťažovateľomkladú za vinu, možno bezpochyby označiť za najťažšie „zločiny proti ľudskosti“.⁷⁵

8 Komparácia

Ak porovnáваме prístup NSR a nástupníckych krajín bývalého Československa, môžeme konštatovať diametrálne odlišný prístup justície a orgánov činných v trestnom konaní k postihu najzávažnejších zločinov komunistického režimu. Rozdielne sú však v konečnom dôsledku aj postoje k vyššie zmieneným problémom tranzíciej spravodlivosti medzi samotnými nástupníckymi štátmi bývalej ČSSR. Pri komparácii najprv prístupu NSR a ČR k danej problematike sa jedná samozrejme o výrazné kvantitatívne rozdiely – minimálne pri snahách o vyšetrovanie jednotlivých prípadov, hoci v NSR, podobne ako v ČR, konečné výsledky boli v porovnaní s očakávaním skôr sklamaním. V tomto prípade sú však zjavné skôr kvalitatívne rozdiely pri využití právnej argumentácie, najmä pri jej uplatňovaní v praxi. Pritom argumentácia použitá či už v zmienenom náleze ÚS ČR (Pl ÚS 19/93Sb.), ktorý rozhodne nebol jediný⁷⁶ sa pritom od právnej argumentácie využitej nemeckými súdmi nijako podstatne nelíši. Napriek tomu jedným z hlavných dôvodov nepristúpenia, či obmedzeného využitia trestnoprávneho subtypu tranzíciej spravodlivosti, býva uvádzaný fakt, že jej aplikácia bola náročná a technicky takmer nemožná vzhľadom k mnohým inštitucionálnym a normatívnym prekážkam.⁷⁷ Česká justícia na rozdiel od súdov v Nemecku nikdy neaplikovala známu Radbruchovu formulu, ale držala sa výkladu, že pre trestnosť, či netrestnosť spáchaného činu je podstatné dokazovanie či ním došlo k porušeniu „*ntedy platných právných predpisov*“.⁷⁸ Takmer absolútna recepcia komunistického práva a jeho výkladu je zjavná pri komparácii prístupu NSR a Slovenska. Treba tiež konštatovať, že pokus o aplikáciu trestnoprávnej roviny tranzíciej spravodlivosti bol v dôsledku mimoriadne deformačného vplyvu vlád Vladimíra Mečiara a jeho úplného odmietnutia myšlienky vyrovnávania sa s minulosťou, posunutá takmer o jednu dekádu a mala veľmi krátke trvanie. Na rozdiel od NSR, ale i ČR, je pre SR charakteristická praktická absencia inštitucionalizovanej podoby

⁷⁵ Rozsudok Európskeho súdneho dvora pre ľudské práva, Štrassburg zo dňa 22. 3. 2001, vo veci *F. Stretz, H. Kessler, E. Krenz proti SRN* (individuálne sťažnosti č. 34044/96, 35532/97, 44801/98). Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59353>

⁷⁶ Viz napríklad nález sp. zn. IV. ÚS 98/97.

⁷⁷ PRIBÁŇ, Jiří. Ústavnost a retroaktivita ve střední Evropě. 2006. In: *Zkušenosti české transformace. Člověk v tísní* [online]. 2006 [cit. 06. 16. 2018]. Dostupné z: <https://www.clovekvtsni.cz/uploads/file/1422350512-ceska-zkusenost-transformace.pdf>

⁷⁸ KÜHN, Zdeněk. Zločin a trest. In: BOBEK, M., MOLEK, P. a V. ŠIMÍČEK (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita [online]. 2009, s. 217 [cit. 06. 16. 2018]. Dostupné z: <http://www.komunistickepravo.cz>

kriminální tranziční spravedlivosti. Následně aj nulový výsledek – optikou trestného postihu páchatelův. Ak však vynecháme faktor dosažených výsledků, vykazují ČR a SR při porovnání jejich přístupu k tranziční spravedlivosti viaceré zhodné rysy, ktoré ich od přístupu zvoleného NSR výrazně odlišují.

Prípadná námietka, že v NSR, na rozdiel od nástupníckých krajín ČSSR, bolo pri trestnom postihu využité znenie Ústavy vtedajšej NDR, teda vnútroštátna právna norma platná v čase páchania trestnej činnosti a že takýto paragraf Ústava ČSSR neobsahovala, pri celkovom zhodnotení jednoznačne neobstojí. ČSSR prijala do svojej legislatívy viaceré medzinárodných právnych noriem, ktoré by pri prípadnom trestnom stíhaní a právnej argumentácii bolo možné využiť, čo zároveň vedie ku konštatovaniu, že recepčia, či kontinuita komunistického práva, je len jedným a pravdepodobne menej dôležitým z faktorov zodpovedných za výslednú podobu kriminálnej tranziční spravedlivosti.⁷⁹ Ak teda existovali právne normy a právna argumentácia umožňujúca trestný postih páchatelův, je potrebné pri hodnotení trestnoprávnej roviny tranziční spravedlivosti zohľadniť skutočnosť, že sila práva a zákona je vždy len taká, aká je sila, ktorá ho vymáha. Příběh jednoznačně upozorňuje na neochotu části sudcov a štátnych zástupcov stíhať zločiny minulosti, ktorá ako uvádza, bola v prvej polovici 90. rokov 20. storočia bežným javom⁸⁰, čo napokon zo sledovania procesu tranziční spravedlivosti v procesoch týkajúcich sa zabíjania neozbrojených civilistov na hranici, či prípadných kauzách justičných vražd vyplýva pomerne jednoznačne. Nadya Nedelsky pripomína fakt, že mnohí sudcovia boli členmi komunistickéj strany vychovaní režimom, resp. systémom, čo síce nepredikuje ich zaujatie pri rozhodovaní o prípadných kauzách, je skôr problémom

⁷⁹ Například: Dohoda o stíhaní a potrestání hlavných vojnových zločincův Európskej Osy, ktorá bola uverejnená v Zbierke zákonův pod č. 164/1947 Zb. spolu so Štatútom Medzinárodného vojenského súdneho dvora z 8. augusta 1945. V predmetnom štatúte sú explicitne definované skutky, ktoré tento štatút považuje za zločiny proti ľudskosti. Od roku 1947 sa teda nepochybne definícia zločinův proti ľudskosti stala súčasťou československého právneho poriadku.

ČSSR sa Dohovorom o nepremlčateľnosti vojnových zločinův a zločinův proti ľudskosti (New York, 26. novembra 1968, vyhláška č. 53/1974 Zb.) zaviazala, že premlčanie sa bez ohľadu na čas spáchania nebude vzťahovať na zločiny proti ľudskosti, či už boli spáchané v čase vojny alebo mieru, ako sú definované v Štatúte medzinárodného vojenského súdneho dvora z 8. augusta 1945. Bolo to potvrdením všeobecne akceptovaného princípu v medzinárodnom práve zo začiatku roku 1950, že ide aj o skutky spáchané mimo vojnového konfliktu, teda v čase mieru.

V súvislosti s ratifikáciou Dohovoru 53/1974 Zb. o nepremlčateľnosti vojnových zločinův a zločinův proti ľudskosti sa v zákone č. 148/1969 Zb., ktorým sa menil a dopĺňal Trestný zákon č. 140/1961 Zb. stanovilo v § 67 a, že uplynutím premlčacej doby nezaniká trestnosť b) trestného činu teroru (§ 93), všeobecného ohrozenia [§ 179 ods. 2, ods. 3 písm. a)], vraždy (§ 219), ublíženia na zdraví [§ 221 ods. 2 písm. b), ods. 3 a ods. 4, § 222], obmedzovania osobnej slobody (§ 231 ods. 3), pozbavenia osobnej slobody (§ 232), zavlečenia do cudziny (§ 233) a porušovania domovej slobody (§ 238 ods. 2), pokiaľ boli spáchané za takých okolností, že zakladajú vojnový zločin alebo zločin proti ľudskosti podľa predpisův medzinárodného práva.

⁸⁰ PRIBÁŇ, Jiří. Ústavnost a retroaktivita ve střední Evropě. 2006. In: Zkušenosti české transformace. *Člověk v tísni* [online]. 2006, s 16 [cit. 06. 16. 2018]. Dostupné z: <https://www.clovekvtsni.cz/uploads/file/1422350512-ceska-zkusenost-transformace.pdf>

pri prijímaní a užívaní jazyka „slobodného“ práva.⁸¹ Je nesporné, že najväčším rozdielom v tranzičnom procese, najmä v justičnej sfére a práve, bola skutočnosť prakticky úplnej personálnej diskontinuity, ktorá nastala v NSR po znovuzjednotení. Otázka nakoľko právne povolania, najmä sudcovia, prokurátori, advokáti vychovávaní marx – leninskými fakultami, ktorí v tomto systéme realizovali svoje kariéry môžu porozumieť nastolenému právnemu poriadku Západného Nemecka, zjavne nebola nelegitímna. Podobne ako fakt, že pre mnohých z nich bude ideologickým problémom uskutočniť náhlu a radikálnu zmenu prijat' tento nový právny poriadok.⁸² Myšlienka okamžitého odvolania všetkých sudcov a prokurátorov bola pre svoju drastickosť neuskutočniteľná. Okamžite však bolo zrejmé, že všetci budú musieť prejsť lustráciami a prešetrovaním.⁸³ Tento proces bol skutočne uplatnený u všetkých právnych povolanií a pedagógov z právnických fakúlt z bývalej NDR. Kým u advokátov boli previerky o niečo miernejšie u sudcovských a prokurátorských postov bol tento proces pomerne náročný. Sudcovia a zvlášť prokurátori museli prejsť nielen lustráciami, ale aj preskúmaním celej kariéry s dôrazom na ich prípadnú participáciu v politických procesoch.⁸⁴ Z 3018 sudcov ostala v službe jedna tretina.⁸⁵ K podobnému procesu v podmienkach ČR a SR prišlo len v minimálnej miere a skôr formálne.⁸⁶ Bolo by nejednoznačné a prakticky nemožné dokázať, že je to prípadná komunistická minulosť sudcov, ktorá ovplyvnila aplikáciu trestnoprávnej tranzičnej spravodlivosti.

Záver

Domnievam sa, že zmienená neochota sudcov a prokurátorov (vynechajúc vyšetrovateľov), prijat' v nemeckom práve bežný a kvalitatívne veľmi rozdielny pohľad

81 NEDELSKY, Nadya. Czechoslovakia and the Czech and Slovak Republics. In: STAN, L. (ed.). *Transitional Justice in Eastern Europe and the Former Soviet Union. Reckoning with the communist past*. London and New York: Routledge, 2009.

82 MEADOR, Daniel J. Transition in the German Legal Order: Eastback to West, 1990-91. *Boston College International and Comparative Law Review* [online]. 1992, roč. 15, č. 2, s. 286 [cit. 2018-16-06]. Dostupné z: <https://lawdigitalcommons.bc.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1347&context=iclr>

83 Ibid., s. 295.

84 BLANKENBURG, Erhard. The Purge of Lawyers after the Breakdown of the East German Communist Regime. *Law & Social Inquiry*, 1995, roč. 20, č. 1, s. 223–243, s. 236. ISSN 08976546.

85 ROMEIKE, Sanya. *Transitional Justice in Germany after 1945 and after 1989* [online]. 2016, s. 53 [cit. 2018-16-06]. Dostupné z: https://www.nurembergacademy.org/fileadmin/media/pdf/news/Transitional_Justice_in_Germany.pdf

86 Bližšie viď: LÁŠTIC, Erik a Samuel SPÁČ. *Nedotknuteľní? Politika sudcovských kariér na Slovensku v rokoch 1993–2015*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2017, s. 46–48. ISBN 978-80-223-4470-8.

Jediný projekt, ktorý sa pokúsil zdokumentovať zainteresovanosť sudcov, prokurátorov a vyšetrovateľov v politických prípadoch – vyšetrovania, obžaloby a odsúdenia za „nedovolené opustenie, prípadne nedovolené vniknutie na územie republiky“ realizoval slovenský ÚPN. Projekt odhalil desiatky takto participujúcich sudcov, ktorí su dodnes v aktívnej službe, čo však na ich kariéru nemá samozrejme žiadny dopad.

na komunistické zločiny ako na trestné činy systémového bezprávia (Systemunrecht), ich faktické odmietanie a neuplatňovanie dostupnej právnej argumentácie, či už v podobe nálezov ústavného súdu v ČR, či medzinárodných právnych noriem, spočíva skôr v neschopnosti, či v horšom prípade vedomom odmietnutí hodnotovej diskontinuity s komunistickým právom. To sa prejavuje pri interpretácii a aplikácii komunistických právnych noriem, bez zohľadnenia hodnôt, na ktorých stoja nové ústavy oboch nástupníckych krajín.